

Dr. sc. Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ
Pravni fakultet Univerziteta
u Sarajevu.

Pregledni članak
UDK: 343.222:347.19(497.6)
Primljeno: 15. novembra 2016. god.

ODUSTAJANJE OD NAČELA SOCIETAS DELINQUERE NON POTEST – OSVRT NA BOSNU I HERCEGOVINU

U ovom radu razmatraju se odstupanja od načela societas delinquere non potest u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. Izlaganja povezuju ranije pravne propise o odgovornosti pravnih osoba za kažnjiva ponašanja i zakonska rješenja koja su danas na snazi i koja se odnose na odgovornost pravnih osoba za krivična djela. Naročita pažnja posvećena je karakterističnim rješenjima o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela koja su sadržana u krivičnim zakonima, te odredbama zakona o krivičnom postupku koje se odnose na postupak protiv pravnih osoba. U zaključnim razmatranjima se naglašava aktuelnost i složenost rasprave o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela.

Ključne riječi: odgovornost pravne osobe za krivično djelo, Bosna i Hercegovina.

1. Uvodna razmatranja

„Krivična odgovornost pravnih lica jedan je od onih krivičnopравnih instituta koji u savremenom krivičnom pravu dobija sve veći značaj.” Ovom rečenicom je prije više od 50 godina prof. dr. Miroslav Đ. Đorđević u svojoj doktorskoj disertaciji „Krivična odgovornost pravnih lica za privredne

prestupe”¹ započeo raspravu o pitanju koje i danas zauzima važno mjesto u doktrinarnim raspravama i nacionalnim zakonodavnim aktivnostima i o kome se sve češće govori u pravnim dokumentima evropskog i međunarodnog krivičnog prava.

Diskusije oko pitanja da li pravna osoba može biti subjekt krivičnog prava u smislu odgovornosti za krivična djela stare su kao i samo pravo: u krivičnopravnoj teoriji razmjenjuju se argumenti i protivargumenti između onih koji podržavaju zamjenu načela *societas delinquere non potest* načelom *societas delinquere potest* i onih koji primat daju načelu prema kojem pravna osoba ne može odgovarati za krivično djelo. Uzimajući u obzir doktrinarne rasprave, zakonodavne projekte te univerzalne i regionalne pravne dokumente, danas se uočava osjetno slabljenje ideje o neprihvatljivosti odgovornosti pravnih osoba za krivična djela. Duboke društveno-ekonomske, političke i socijalne promjene posljednjih decenija, zatim porast kriminaliteta pravnih osoba, te, često nesagledive, štetne posljedice nedozvoljenih aktivnosti pravnih osoba za društvo i pojedinca, podstakle su prihvatanje odgovornosti pravnih osoba za krivična djela koja su izvršena u njihovo ime, za njihov račun ili u njihovu korist. Time su ostvarene korjenite promjene u dotadašnjim raspravama o pitanju da li pravne osobe mogu i trebaju odgovarati za krivična djela.

Brojna se pitanja otvaraju propisivanjem odgovornosti pravnih osoba za krivična djela. Na sve njih nije moguće jasno i potpuno odgovoriti, niti ih je moguće sve popisati, objasniti ili statistički predstaviti. Ipak, neka od njih zaslužuju posebnu pažnju i zbog toga su predmetom česte teorijske i normativne analize i obrade (npr., priroda i osnovi odgovornosti pravnih osoba za krivična djela; krivična djela za koja mogu odgovarati pravne osobe; krivične sankcije i svrha kažnjavanja pravne osobe za krivično djelo; specifičnosti krivičnog postupka protiv pravne osobe; transformacija (nekih) krivičnoprocesnih načela u postupku utvrđivanja odgovornosti pravne osobe za krivično djelo; kriminalnopolitički razlozi za odstupanje od načela *societas delinquere non potest*; međunarodni dokumenti o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela i njihov uticaj na nacionalno krivično pravo...). Prof. Đorđević je u svom radu posebno istaknuo dva: teorijska opravdanost usvajanja „drukčijeg vida krivične odgovornosti u odnosu na krivičnu odgovornost fizičkog lica” i „osobenosti ovog vida krivične odgovornosti”.²

1 Doktorska disertacija branjena je 4. januara 1963. godine na Pravnom fakultetu u Beogradu. Objavljena je pod istim naslovom kao monografija 1968, u okviru izdavačke djelatnosti Univerziteta u Beogradu.

2 Đorđević, Đ. M. (1968), Krivična odgovornost pravnih lica za privredne prestupe, Beograd, Univerzitet u Beogradu, str. 72.

2. Odgovornost pravnih osoba za kažnjiva djela prije reforme krivičnog zakonodavstva 2003. godine – prikaz historijskog razvoja

2.1. Po završetku Drugog svjetskog rata, u novostvorenoj državi Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNRJ) donose se različiti zakoni koji uređuju u prvom redu odgovornost fizičkih osoba za krivična djela: - Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže (1945); - Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje i razdora (1945); - Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države (1945); - Zakon o vrstama kazni (1945); - Krivični zakonik – Opšti dio (1947); - Zakon o krivičnim djelima protiv službene dužnosti (1948); - Zakon o vojnim krivičnim djelima (1948). Pored odgovornosti fizičke osobe za krivična djela, u pomenutom periodu u pravni sistem FNRJ bila je uvedena i krivična odgovornost pravnih osoba. Tako je Krivični zakonik – Opšti dio poznao odgovornost pravnih osoba za krivična djela. Naime, u Uvodnim odredbama (Glava I) bilo je propisano: „Pravna lica su krivično odgovorna samo za ona krivična dela za koja je u zakonu izričito određena njihova odgovornost” (čl. 16. Zakonika). Odgovornost pravnih osoba za krivična djela bila je predviđena i Zakonom o krivičnim djelima protiv naroda i države, te Zakonom o suzbijanju nedozvoljene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže.

Iako je Krivični zakonik iz 1951. godine „podigao krivično zakonodavstvo Jugoslavije na razinu evropskih krivičnih zakona”, ipak nije zadržao odgovornost pravnih osoba za krivična djela, niti je ta odgovornost uvedena u godinama koje slijede i u kojima se ovaj zakonik mijenjao i usavršavao. Ni novo krivično zakonodavstvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) (misli se na Krivični zakon SFRJ i krivične zakone socijalističkih republika i autonomnih pokrajina) koje je stupilo na snagu 1. jula 1977. nije propisivalo odgovornost pravnih osoba za krivična djela. Razlozi su bili višestruki, a posebno su se odnosili na specifičnosti jugoslovenskog privrednog sistema i različite promjene u socijalističkom privrednom sistemu, kriminološke karakteristike privrednog kriminaliteta, te krivičnopravnu zaštitu privrednog sistema.

S obzirom na to da su egzistencija i razvoj privrednog sistema zavisili i od njegove kaznenopravne zaštite, početkom 50-ih godina prošlog vijeka u uredbama i zakonima koji su propisivali kažnjiva djela privrednih preduzeća pojavili su se „bezimni delikti” koji će se Zakonom o privrednim sudovima iz 1954. godine nazvati „privredni prestupi”. „...donoseći Zakon o privrednim prestupima od 1960. godine, iako je rešenja opštih pitanja o odgovornosti i kažnjivosti za privredne prestupe u mnogome približilo ili izjednačilo sa rešenjima iz Krivičnog zakonika, zakonodavac je ipak ostao pri nazivu privredni prestupi

izbegavajući da ove delikte nazove krivičnim delima pravnih lica, a odgovornost za iste krivičnom odgovornošću.”³

Privredni prestupi su, dakle, bili delikti u tadašnjem kaznenopravnom sistemu (zajedno s krivičnim djelima, prekršajima i disciplinskim deliktima), i za njih su pored pravnih osoba akcesorno (sve do sredine 70-ih godina prošlog vijeka), odnosno kumulativno odgovarale i fizičke osobe koje su obavljale rukovodne i odgovorne funkcije u pravnoj osobi. Tako se privrednim prestupima, koji su u poređenju s tadašnjim nacionalnim pravnim sistemima bili specifičnost jugoslovenskog prava, htjelo prije svega osigurati kažnjavanje pravnih osoba „jer se upravo baš njihovo kažnjavanje imalo u vidu prilikom uvođenja privrednih prestupa u sistem kaznenog prava kao nove vrste delikata”.⁴

Propisivanje privrednih prestupa i odgovornosti pravnih osoba za taj oblik kažnjivih djela (pravne osobe odgovarale su još i za prekršaje) intenziviralo je rasprave o privrednim prestupima kao kažnjivim radnjama pravnih osoba i odgovornih osoba u pravnim osobama u oblasti privrednog sistema i privrednih tokova u tadašnjoj Jugoslaviji. Rasprave u literaturi, zajedno s pravnim normama, potvrđivale su da su privredni prestupi u tadašnjem jugoslovenskom pravu predstavljali ustvari „krivična dela pravnih lica i da je odgovornost pravnih lica za te delikte krivična odgovornost”.⁵

2.2. Raspadom SFRJ, nekadašnje federalne jedinice su se konstituisale kao samostalne države sa samostalnim zakonodavstvom. U tom procesu, novonastale države su na osnovama krivičnog zakonodavstva bivše zajedničke države gradile materijalno i procesno krivično zakonodavstvo. Tokom 1992. i 1993. godine krivično zakonodavstvo bivše Jugoslavije postalo je sastavni dio pravnog sistema Bosne i Hercegovine kroz proces „nasljeđivanja” krivičnopravnih normi. Proces nasljeđivanja je bio nužan jer nisu postojali uslovi da se u toj važnoj i osjetljivoj pravnoj oblasti donese novo krivično zakonodavstvo. Zbog toga se o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela nije raspravljalo prije donošenja novog krivičnog zakonodavstva 2003. godine.

Uredbom sa zakonskom snagom o preuzimanju i primjenjivanju saveznih zakona koji se u Bosni i Hercegovini primjenjuju kao republički zakoni („Službeni list Republike Bosne i Hercegovine”, 2/92) preuzet je i Zakon o privrednim prestupima iz 1977. Naredna izlaganja će pokazati da se pomenuti zakon nije primjenjivao na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. Naime, Zakon o privrednim prestupima primjenjivao se jedino u Federaciji Bosne i

3 Ibidem.

4 Op. cit., str. 61.

5 Op. cit., str. 72.

Hercegovine, i to do 1995. godine kada je donesen novi Zakon o privrednim prestupima („Službene novine Federacije BiH”, 6/95). Novim federalnim Zakonom o odgovornosti pravnih osoba za privredne prestupe ove kažnjive radnje definisane su kao povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja je prouzrokovala ili je mogla prouzrokovati teže posljedice i koja je propisom nadležnog organa određena kao privredni prestup. Također je bilo propisano da nema obilježja privrednog prestupa ona povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja, iako sadrži obilježja privrednog prestupa, predstavlja neznatnu štetnost zbog malog značaja i zbog neznatnosti ili odsutnosti štetnih posljedica. Uz pravnu osobu, za privredne prestupe mogla je odgovarati i odgovorna osoba u pravnoj osobi. Pomenutim zakonom bila je utvrđena primjena odredaba krivičnog zakona o krajnjoj nuždi, uračunljivosti, umišljaju i nehatu, o odgovornosti za težu posledicu, stvarnoj i pravnoj zabludi, o pokušaju i dobrovoljnom odustanku i o saučesništvu, te o načinu, vremenu i mjestu izvršenja krivičnog djela. Uz novčanu kaznu bila je propisana i uslovna osuda i zaštitne mjere. Zakonom je bila obuhvaćena i široka primjena procesnih normi, kao i oduzimanje imovinske koristi stečene privrednim prestupom. Odgovornost pravnih osoba za privredne prestupe zadržaće se u Federaciji Bosne i Hercegovine narednih desetak godina, tačnije sve do donošenja Zakona o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine 2006. („Službene novine Federacije BiH”, 31/06). Naime, njegovim prelaznim i završnim odredbama, kažnjive radnje koje su bile propisane kao privredni prestupi, „transformisane” su u prekršaje, a postupak po privrednim prestupima u prekršajni postupak.

Sve do 2003. godine, propisima u Republici Srpskoj nije bila predviđena odgovornost pravne osobe za privredne prestupe, već samo prekršajna odgovornost.⁶ U razmatranom periodu, isključivo prekršajnu odgovornost pravnih osoba za kažnjiva djela predviđaju i propisi u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine.⁷

3. Odgovornost pravnih osoba za krivična djela nakon reforme krivičnog zakonodavstva 2003. godine

3.1. Donošenjem novog krivičnog zakonodavstva 2003. godine u Bosni i Hercegovini je uvedena odgovornost pravne osobe za krivično djelo, koje je izvršilac učinio u ime, za račun ili u korist pravne osobe. Tako je nakon višegodišnjeg perioda u kojem se odgovornost pravnih osoba za kažnjiva ponašanja

6 Zakon o prekršajima Republike Srpske je objavljen u „Službenom glasniku RS”, 2/94, 16/95, 21/96, 40/98, 96/03; 34/06, 1/09, 29/10, 109/11 (novi); novi 63/14.

7 Zakon o prekršajima Brčko distrikta („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH”, 8/00, 1/01, 6/02).

ja regulisala kao odgovornost za privredne prestupe i prekršaje (u Federaciji Bosne i Hercegovine), odnosno kao prekršajna odgovornost (u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj), uvedena odgovornost pravnih osoba za krivična djela.

Za razliku od drugih, u Bosni i Hercegovini nije donesen poseban zakon o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela, nego se o tim složenim pitanjima propisi nalaze u materijalnom i procesnom krivičnom zakonodavstvu.

Materijalnopравnim odredbama uređena su sljedeća pitanja: - primjena krivičnog zakonodavstva u vezi s odgovornošću pravnih osoba; - primjena opšteg dijela krivičnog zakona na pravne osobe; - osnovi i granice odgovornosti pravne osobe za krivično djelo uopšte; - odgovornost pravne osobe u stečaju; - odgovornost u slučaju produženog krivičnog djela; - učešće dvije ili više pravnih osoba u izvršenju krivičnog djela (saučesništvo); - odgovornost za pokušaj i pravila prema kojima se pravna osoba kažnjava za pokušaj; - vrste kazni; - razlozi za ublažavanje ili oslobođenje od kazne i pravila odmjeravanja kazne pravnoj osobi; - izricanje uslovne osude i mjera bezbjednosti; - oduzimanje imovinske koristi; - pravne posljedice osude pravne osobe; - zastarjelost krivičnog gonjenja (čl. 11. i 13. st. 3, te čl. 122-144. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine⁸; čl. 11. i 14. st. 3, te čl. 126-148. Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine⁹; čl. 11. i 14. st. 3, te čl. 126-148. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine¹⁰; čl. 125-146. Krivičnog zakona Republike Srpske¹¹). Shodna primjena normi opšteg dijela krivičnog zakona na odgovornost pravnih osoba za krivično djelo je moguća pod uslovom da specifičnim krivičnopравnim odredbama nije drugačije propisano.

Procesnim odredbama propisana su načela i tok postupka protiv pravnih osoba; dakle, zakoni o krivičnom postupku sadrže specifične odredbe o krivičnom postupku protiv pravne osobe uvažavajući okolnosti da se kao optuženi javlja pravna, a ne fizička osoba (čl. 375-487. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine¹²; čl. 375-387. Zakona o krivičnom postupku Brčko

8 Krivični zakon Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15).

9 Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine”, 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 52/11, 33/13 – prečišćeni tekst, izmjene 26/16).

10 Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16).

11 Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske”, 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13).

12 Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, 3/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13).

distrikta Bosne i Hercegovine¹³; čl. 396-408. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine¹⁴; čl. 364-376. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske¹⁵). O pitanjima koja nisu uređena poglavljem o postupku protiv pravnih osoba primjenjuju se odgovarajuće odredbe pozitivnog procesnog zakonodavstva, pod uslovom da su spojive sa specifičnostima krivičnog postupka protiv pravnih osoba (ovo pravilo vrijedi i onda ako se postupak vodi samo protiv pravne osobe).

3. 2. Analiza materijalno-pravnih i procesno-pravnih odredaba o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela u Bosni i Hercegovini potvrđuje uticaj međunarodnih pravnih akata kojima se ukazuje na nužnost uvođenja, u nacionalni pravni sistem, odgovornosti pravnih osoba za krivična djela.

Na međunarodnom nivou, uvođenje odgovornosti pravnih osoba za krivična djela temelji se na: kriminalnopolitičkim potrebama u suzbijanju kriminaliteta pravnih osoba; porastu broja krivičnih djela učinjenih u ime, za račun ili u korist pravne osobe; štetnim posljedicama kriminaliteta pravnih osoba za pojedinca i zajednicu u smislu uloge pravnih osoba u društveno-ekonomskim kretanjima i s tim povezanim kažnjivim ponašanjima; neefikasnosti upravno-pravnih i građanskopravnih mjera u suzbijanju kažnjivih djela pravnih osoba; neefikasnosti krivičnog zakonodavstva o odgovornosti fizičkih osoba u sprečavanju kriminaliteta pravnih osoba. Lista međunarodnih dokumenata na tu temu je opširna, zahvata nivo UN, te evropski nivo u smislu aktivnosti Vijeća Evrope i Evropske unije.

Najčešće se izdvajaju ovi međunarodni dokumenti: Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta sa dopunskim protokolima (2000), Konvencija UN o suzbijanju korupcije (2003); Krivičnopravna konvencija Vijeća Evrope o zaštiti okoline (1998), Krivičnopravna konvencija Vijeća Evrope protiv korupcije (1999), Konvencija Vijeća Evrope o kibernetičkom kriminalitetu (2001), Preporuka Vijeća Evrope o suzbijanju organizovanog kriminaliteta (R (96) 8), Preporuka Vijeća Evrope o krivičnim djelima u vezi s kompjuterima (R (89) 9), Preporuka Vijeća Evrope o odgovornosti pravnih osoba za delikte u okviru obavljanja njihove djelatnosti (R (88) 18); Konvencija o zaštiti finansijskih interesa Evropske unije (1995) koja je stupila na pravnu

13 Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine”, 10/03, 48/04, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07, 2/08, 17/09, 33/13 – prečišćeni tekst, 27/14);

14 Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, 35/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14).

15 Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske”, 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09, 100/09, 53/12 – prečišćeni tekst).

snagu 2002. godine i uz koju je doneseno više protokola od kojih je Drugi protokol iz 1997. namijenjen kriminalitetu pravnih osoba kojima se oštećuju ili ugrožavaju proračunska sredstva Zajednice i za koji se u literaturi ističe da predstavlja najznačajniji dokument Evropske unije o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela¹⁶, te Okvirna odluka o povećanju zaštite krivičnim i drugim sankcijama protiv krivotvorenja povezanoga s uvođenjem eura (2000).

Bez obzira na značaj i uticaj prethodno nabrojanih međunarodnih dokumenata na razvoj nacionalnog prava o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela, u daljem tekstu nećemo govoriti o obavezama koje su države preuzele njihovim potpisivanjem kao ni o preporukama za uspostavljanje odgovornosti pravnih osoba za krivična djela, te u tom smislu čitaoca upućujemo na brojnu literaturu. Na ovom mjestu samo ćemo još napomenuti da pravno regulisanje odgovornosti pravnih osoba za krivična djela u Bosni i Hercegovini, u određenim segmentima, odstupa od rješenja u međunarodnim dokumentima (npr., naše krivično zakonodavstvo predviđa odgovornost pravnih osoba za sva zakonom propisana krivična djela, dakle, ne ograničava odgovornost pravnih osoba samo za pojedina krivična djela; ili odgovornost pravne osobe za krivično djelo ne veže se isključivo za krivično djelo koje je u njeno ime, za njen račun ili u njenu korist učinila fizička osoba koja ima odgovornu ili rukovodeću poziciju u pravnoj osobi).

4. Pozitivnopravne karakteristike odgovornosti pravnih osoba za krivična djela

4.1. Pozitivne materijalnopravne odredbe o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela

Uobičajeno se nacionalno zakonodavstvo izjašnjava oko sljedećih pitanja kad je riječ o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela.

A) Dvostruka supsidijarnost: supsidijarna primjena opšteg dijela krivičnog zakona u odnosu na odredbe posebne glave krivičnog zakona o odgovornosti pravne osobe za krivično djelo, s jedne strane, i supsidijarna primjena odredaba posebne glave krivičnog zakona o odgovornosti pravne osobe za krivično djelo u odnosu na neki drugi zakon koji konkretno pitanje rješava na drugi način, s druge strane.

U pogledu prvopomenute supsidijarnosti, shodna primjena normi opšteg dijela krivičnog zakona na odgovornost pravnih osoba za krivično djelo je

¹⁶ Drugi protokol stupio je na snagu 19. maja 2009. godine. Dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3A133019> (stranica posjećena 8. 10. 2016).

moguća pod uslovom da specifičnim krivičnopravnim odredbama nije drugačije propisano (odredbe čija primjena dolazi u obzir su, npr., odredbe o načinu, vremenu i mjestu izvršenja krivičnog djela, nužnoj odbrani, ili krajnjoj nuždi).

U literaturi se za drugospomenutu supsidijarnost navode zakonske odredbe iz posebne glave krivičnog zakona o odgovornosti pravne osobe za krivično djelo koje se odnose na vrste krivičnih sankcija koje se mogu izreći pravnim osobama, jer pod uslovima propisanim nekim drugim zakonom, za određene pravne osobe može biti isključena ili ograničena primjena pojedinih kazni ili drugih krivičnih sankcija koje se inače mogu izreći pravnim osobama.

B) Sljedeće pitanje odnosi se na krug pravnih osoba koje mogu biti odgovorne za krivična djela. Na osnovu definicije pravne osobe iz krivičnog zakona, te posebnih odredaba o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela može se zaključiti da pravne osobe protiv kojih se može voditi krivični postupak nisu taksativno navedene, naprotiv, realnosti društveno-ekonomskih i socijalnih odnosa zakonodavac udovoljava tako što propisuje širok krug tvorevina kojima je pravni poredak priznao pravnu sposobnost, odnosno svojstvo pravnog subjekta i pravne osobe. Krivični zakon propisuje da su pravne osobe ne samo svaki organizacioni oblik privrednog društva i svi oblici povezivanja privrednih društava, ustanova, institucija za obavljanje kreditnih i drugih bankarskih poslova, za osiguranje imovine i osoba, već i druge finansijske institucije, fondovi, političke organizacije i udruženja građana i drugi oblici udruživanja koji mogu sticati sredstva i koristiti ih na isti način kao i svaka druga institucija ili organ koji ostvaruje i koristi sredstva i kojem je zakonom priznato svojstvo pravne osobe. Ovakvo zakonsko rješenje ne iznenađuje i usklađeno je s međunarodnim standardima o odgovornosti pravnih osoba, a odgovara i rješenjima u komparativnom pravu.¹⁷

Treba naglasiti da su odgovorne za krivična djela kako domaća tako i strana pravna osoba koja ima sjedište na teritoriji Bosne i Hercegovine ili u njoj obavlja svoju djelatnost, te da se njihova odgovornost ne ograničava samo na krivična djela učinjena na domaćoj teritoriji BiH, već i na krivična djela učinjena izvan granica Bosne i Hercegovine, u skladu s pravilima o prostornom važenju krivičnog zakonodavstva.

C) Krivična djela za koja odgovara pravna osoba. Na osnovu zakonskih rješenja možemo zaključiti da pravna osoba odgovara kako za krivična djela propisana krivičnim zakonom, tako i za krivična djela propisana drugim zakonima; dakle, nisu izdvojene grupe krivičnih djela ili pojedinačna krivična djela za

17 Opširnije: Filipović, Lj., Ikanović, V. (2012), *Krivični postupak protiv pravnih osoba*. Sarajevo. Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine, str. 16-19. Marković, I. (2008), *Odgovornost pravnih lica u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini*, *Pravna riječ*. V (15), str. 442-444.

koja se može voditi krivični postupak protiv pravne osobe. Tako je u našem krivičnom zakonodavstvu prihvaćen model tzv. opšte krivične odgovornosti, jer pravne osobe mogu biti odgovorne za bilo koje krivično djelo koje je propisano zakonom.¹⁸ Iako krivični zakoni nedvosmisleno potvrđuju odgovornost pravne osobe za sva krivična djela sadržana u posebnom dijelu krivičnog zakona i u sporednom krivičnom zakonodavstvu, ipak se u praksi mogu izdvojiti krivična djela za koja se može opravdano i realno očekivati da će se zbog njih voditi krivični postupak u kojem će se utvrđivati odgovornost pravnih osoba (npr., krivična djela protiv privrede i platnog prometa, krivična djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti, krivična djela iz oblasti poreza, koruptivna krivična djela, krivična djela protiv zdravlja ljudi, ekološka krivična djela, imovinska krivična djela).

D) Temelji odgovornosti pravne osobe. Naše krivično zakonodavstvo odgovornost pravne osobe za krivično djelo veže uz fizičku osobu koja je učinila krivično djelo u ime, za račun ili u korist pravne osobe. Prema ovom modelu odgovornosti pravnih osoba za nezakonita ponašanja, koji je u krivičnopravnoj teoriji poznat kao model izvedene odgovornosti pravne osobe za krivično djelo, proizlazi da odgovornost pravne osobe za krivično djelo nije autonomna i da se, pod zakonskim uslovima, izvodi iz krivičnog djela fizičke osobe. S tim u vezi, u literaturi se već odavno ističe da pravna osoba ne može biti učinilac krivičnog djela i da se njena odgovornost i kažnjavanje izvode iz krivičnog djela koje je učinila fizička osoba u ime, za račun ili u korist pravne osobe.¹⁹

Za razliku od nekih drugih nacionalnih zakonskih rješenja, naše krivično zakonodavstvo ne vezuje izvedenu odgovornost pravne osobe za fizičku osobu koja ima položaj odgovorne osobe u pravnom subjektu. Dakle, učinilac krivičnog djela je fizička osoba koja ne mora imati poziciju odgovorne ili rukovodne osobe u pravnoj osobi. Da bi pravna osoba mogla biti odgovorna za krivično djelo koje je fizička osoba učinila u ime, za račun ili u korist pravne osobe, potrebno je da učinilac ima ovlaštenje da djeluje u ime, za račun ili u korist pravne osobe i da njegove protivpravne radnje ulaze u krug radnji koje je on ovlašten preduzimati u ime, za račun ili u korist pravne osobe. Upravo to ovlaštenje (koje se može temeljiti na, npr., zakonu, pravnom aktu pravne osobe, službenoj dužnosti ili pravnom poslu između fizičke i pravne osobe) fizičkoj osobi da djeluje u ime, za račun ili u korist pravne osobe predstavlja okolnost na osnovu koje se krivično djelo uračunava pravnoj osobi.²⁰

18 Marković, I., op. cit., str. 445. Za kritiku ovog zakonskog rješenja v. Ikanović, V. (2012), Krivična odgovornost pravnih lica, Banja Luka. Grafid, str. 251.

19 Filipović, Lj., Ikanović, V., op. cit., str. 27.

20 Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z. (2005). Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Vijeće Evrope i Evropska komisija, str. 470.

Zasnivanje odgovornosti pravne osobe za krivično djelo temelji se i na nedozvoljenim radnjama pravne osobe koje potvrđuju povezanost pravne osobe s fizičkom osobom kao učiniocem konkretnog krivičnog djela. U čemu se ogleda ta povezanost? Za odgovornost i kažnjavanje pravne osobe neophodno je utvrditi ne samo krivično djelo fizičke osobe, već i doprinos pravne osobe nedozvoljenim aktivnostima fizičke osobe. U tom smislu, za krivično djelo koje je učinilac učinio u ime, za račun ili u korist pravne osobe, odgovorna je pravna osoba: a) kada smisao učinjenog krivičnog djela proizlazi iz zaključka, naloga ili odobrenja rukovodećih ili nadzornih organa pravne osobe; b) ili kada su rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe uticali na učinioca ili mu omogućili da učini krivično djelo; c) ili kada pravna osoba raspolaže protivpravno ostvarenom imovinskom koristi ili koristi predmete nastale krivičnim djelom; d) ili kada su rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe propustili dužni nadzor nad zakonitošću rada radnika. Ovi osnovi povezivanja pravne osobe s protivpravnim radnjama učinioca (koje su na osnovu ovlaštenja preduzete u ime, za račun ili u korist pravne osobe) često se označavaju kao subjektivni odnos pravne osobe prema izvršenom krivičnom djelu, odnosno kao materijalni uslovi koje osigurava pravna osoba za protivpravno djelovanje fizičke osobe. Na osnovu upravo navedenih zakonskih odredbi možemo zaključiti da su doprinosi rukovodećih ili nadzornih organa pravne osobe izvršenju krivičnog djela alternativno određeni, kako vertikalno (jer su kao osnovi odgovornosti pravne osobe postavljeni alternativno), tako i horizontalno (jer se u okviru jedne vrste osnova razlikuje više njihovih alternativno propisanih oblika, npr., „kada smisao učinjenog krivičnog djela proizlazi iz zaključka, naloga ili odobrenja rukovodećih ili nadzornih organa pravne osobe”). Dakle, za povezivanje pravne osobe s konkretnim krivičnim djelom dovoljno je utvrditi da je ispunjen jedan od propisanih zakonskih osnova (iz vertikalne linije), odnosno jedan od ponuđenih zakonskih oblika (iz horizontalnog nivoa).

Na osnovu prethodnih navoda možemo zaključiti da Bosna i Hercegovina ne prihvata model autonomne odgovornosti pravne osobe za krivično djelo, nego tu odgovornost oblikuje prema modelu izvedene odgovornosti, uz određena druga specifična obilježja kao što su: izvršenje krivičnog djela u njeno ime, za njen račun ili u njenu korist; učinilac krivičnog djela nije samo ona fizička osoba koja obavlja odgovornu ili rukovodnu funkciju u pravnoj osobi, već i svaka druga fizička osoba koja na osnovu određenog ovlaštenja djeluje u ime, za račun, ili u korist pravne osobe (često će to djelovanje predstavljati zloupotrebu ovlaštenja, njegovo neispunjavanje ili prekoračenje); prethodno djelovanje pravne osobe na učinioca (u smislu alternativno postavljenih temelja odgovornosti pravne osobe za krivično djelo).

E) U vezi s prethodnim izlaganjima o odgovornosti pravne osobe za krivično djelo, u nastavku slijedi osvrt na granice odgovornosti pravne osobe za krivično djelo. Krivičnim zakonima je propisano da je pravna osoba odgovorna za krivično djelo i onda kada učinilac za učinjeno krivično djelo nije kriv. Zato, ako u konkretnom slučaju postoji neki od osnova koji isključuje krivnju fizičke osobe kao učinioca, to nije prepreka za odgovornost pravne osobe za učinjeno krivično djelo. Na osnovu ovakvog opredjeljenja zakonodavca – da pravna osoba odgovara za krivično djelo i onda ako fizička osoba za učinjeno djelo nije kriva – zaključujemo da je u Bosni i Hercegovini izvedena odgovornost pravne osobe limitirana zakonom određenim granicama. S obzirom na to da se odgovornost pravne osobe ne vezuje za krivnju učinioca, da bi se utvrdila odgovornost pravne osobe za krivično djelo nije neophodno prethodno utvrditi postojanje krivnje na strani fizičke osobe. Odstupanje od limitirane izvedene odgovornosti pravne osobe predviđeno je u slučaju ako u pravnoj osobi „...osim učinioca nema druge osobe ili organa koji bi mogli usmjeravati ili nadzirati učinioca”. U ovom primjeru nije moguće govoriti o doprinosu pravne osobe protivpravnim radnjama fizičke osobe, i zato „...pravna osoba odgovara za učinjeno krivično djelo u granicama odgovornosti učinioca”. S obzirom na to da se odgovornost pravne osobe veže uz odgovornost fizičke osobe, prema doktrinarnim raspravama izvedena odgovornost poprima oblike ekstremne izvedene odgovornosti za učinjeno krivično djelo.²¹

Odgovornost pravne osobe ne isključuje odgovornost fizičkih, odnosno odgovornih osoba za učinjeno krivično djelo. Ova kumulativna odgovornost udovoljava ne samo kriminalnopolitičkim razlozima, već i obavezama koje međunarodni dokumenti nameću nacionalnim pravnim sistemima.

F) Uzimajući u obzir sistem krivičnih i alternativnih sankcija koji je propisan krivičnim zakonima, te specifičnosti povezane s odgovornošću pravne osobe za krivično djelo, pravnim osobama se mogu izreći: novčana kazna (novčana kazna ne može biti manja od 5.000 KM niti veća od 5.000.000 KM); kazna oduzimanja imovine (ova kazna se veže uz težinu krivičnog djela i može se izreći za krivična djela s propisanom kaznom zatvora od pet godina ili težom kaznom); kazna prestanka pravne osobe (ova specifična krivična sankcija se izriče ako je djelatnost pravne osobe u cjelini ili u pretežnoj mjeri korištena za izvršenje krivičnog djela); uslovna osuda (izriče se umjesto novčane kazne); te mjere bezbjednosti oduzimanje predmeta, objava presude i zabrana obavljanja određene djelatnosti.

²¹ Marković, I., op. cit., str. 450.

Kazne su prilagođene odgovornosti prave osobe za krivično djelo, individualizaciji i ostvarenju svrhe kažnjavanja: novčana kazna i kazna oduzimanja imovine imaju poseban značaj, dok je kazna prestanka pravne osobe najteža krivična sankcija jer dovodi do gašenja pravne osobe. Pravnoj osobi mogu se za krivično djelo izreći i mjere bezbjednosti, i one se u pravilu izriču uz kaznu, ali se pod zakonskim uslovima mjera bezbjednosti oduzimanja predmeta može pravnoj osobi izreći i kao samostalna krivična sankcija.

Uzimajući u obzir da posebne odredbe o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela ne obuhvataju svrhu kažnjavanja i izricanja krivičnih sankcija, te da je dozvoljena supsidijarna primjena opšteg dijela krivičnog zakona, odredbe krivičnog zakonodavstva o svrsi kažnjavanja i izricanja krivičnih sankcija shodno se primjenjuju i prema pravnim osobama. Također, pri odmjeravanju kazne pravnoj osobi sud će uzeti u obzir i ekonomsku moć pravne osobe, u smislu vrijednosti njene imovine, prihoda i obaveza, a obaveza suda da u skladu s opštim pravilima o odmjeravanju kazne uzme u obzir stepen krivnje učinioa podrazumijeva sagledavanje oblika i intenziteta doprinosa rukovodećih ili nadzornih organa pravne osobe izvršenju krivičnog djela.²²

Uz kazne i druge krivične sankcije za pravne osobe, specifične materijalnopravne odredbe odnose se i na oduzimanje imovinske koristi od pravne osobe u slučaju da pravna osoba pribavi imovinsku korist učinjenim krivičnim djelom, pravne posljedice osude, zastarjelost izvršenja krivičnih sankcija.

4.2. Pozitivne procesnopravne odredbe o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela

Pozitivno krivičnoprocesno zakonodavstvo u BiH sadrži posebne odredbe o krivičnom postupku protiv pravne osobe. Te odredbe ne predstavljaju sistemski procesna rješenja; one ustvari uređuju samo one specifičnosti postupka koje su posljedica okolnosti da se kao osumnjičeni, odnosno optuženi javlja pravna osoba.²³ U svim drugim pitanjima koja nisu uređena poglavljem o postupku protiv pravnih osoba primjenjuju se odgovarajuće odredbe pozitivnog procesnog zakonodavstva.

A) Jedna od prvih specifičnosti koju treba navesti jeste vođenje jedinog postupka protiv pravne osobe i fizičke osobe kao učinioa, u kojem egzistira jedna optužnica i izriče se jedna presuda. Samo protiv pravne osobe postupak je moguć onda kada se protiv učinioa krivičnog djela krivični postu-

²² Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z., op. cit., str. 487.

²³ Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomerađić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M. (2005), *Komentari zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Vijeće Evrope i Evropska komisija, str. 925.

pak ne može pokrenuti, odnosno voditi iz zakonom propisanih razloga ili ako je protiv fizičke osobe postupak već proveden.

B) Iako je zakonima o krivičnom postupku predviđeno načelo legaliteta krivičnog gonjenja, ipak se posebnom odredbom u postupku protiv pravnih osoba štiti primjena načela cjelishodnosti (oportuniteta) krivičnog gonjenja. Naime, tužilac može odlučiti da protiv pravne osobe ne zahtijeva pokretanje krivičnog postupka kada okolnosti slučaja ukazuju da to ne bi bilo cjelishodno jer je: doprinos pravne osobe izvršenju krivičnog djela bio neznatan, ili pravna osoba nema imovine, ili ima tako malo imovine da ne bi bila dovoljna ni za pokriće troškova postupka, ili ako je protiv pravne osobe započet stečajni postupak ili kada je izvršilac krivičnog djela jedini vlasnik pravne osobe protiv kojeg bi se krivični postupak inače pokrenuo.

C) Po prirodi stvari, optužena pravna osoba ne može sama realizovati procesnu sposobnost. Zato pravna osoba mora imati svog zastupnika, koji je ovlašten za preduzimanje svih radnji za koje je po zakonu ovlašten osumnjičeni, odnosno optuženi. Zastupnik pravne osobe je onaj ko je ovlašten zastupati pravnu osobu po zakonu, aktu nadležnog državnog organa ili po statutu, aktu o osnivanju ili drugom aktu pravne osobe. S obzirom na to da materijalno krivično pravo uređuje pitanje odgovornosti pravne osobe za krivično djelo u slučaju njenog gašenja prije pravosnažnosti sudske odluke, u procesnim odredbama je predviđeno da zastupnika određuje sud u slučaju statusne promjene pravne osobe prije pravosnažnog okončanja krivičnog postupka. Zakoni o krivičnom postupku predviđaju izuzeće zastupnika pravne osobe u smislu da optuženu pravnu osobu ne može zastupati osoba koja je pozvana kao svjedok ili je riječ o osobi protiv koje teče postupak zbog istog krivičnog djela, osim ako je to jedini član pravne osobe.

Uz zastupnika optužena pravna osoba može imati i branioca, s tim da zbog sukoba interesa osumnjičene, odnosno optužene fizičke osobe i optužene pravne osobe, oni ne mogu imati zajedničkog branioca.

D) Zakon propisuje i dodatne obavezne sastavne dijelove optužnog akta (naziv pod kojim pravna osoba nastupa u pravnom prometu, sjedište pravne osobe, opis krivičnog djela i osnov odgovornosti pravne osobe) i presude (naziv pod kojim pravna osoba nastupa u pravnom prometu, njeno sjedište, te lični podaci o zastupniku koji je prisustvovao glavnom pretresu, a u izreci još i naziv pod kojim pravna osoba nastupa u pravnom prometu i sjedište pravne osobe, te zakonski propis na osnovu kojeg se pravna osoba optužena za određeno krivično djelo oglašava krivom ili se oslobađa od optužbe, odnosno po kojem se optužba odbija). Polazeći od toga da je izvršenje krivičnog djela u ime, za račun ili u korist pravne osobe jedan od uslova za odgovornost pravne osobe za

krivično djelo, u literaturi se navodi da činjenični osnov optužnice protiv pravne osobe i presude kojom se pravna osoba oglašava odgovornom za krivično djelo, mora sadržavati, između ostalog, i činjenice i okolnosti iz kojih proizlazi da je učinilac postupao u ime, za račun ili u korist te pravne osobe.²⁴

E) U okviru zakonskih rješenja o postupku protiv pravnih osoba utvrđena su, također, i pravila koja se primjenjuju na glavnom pretresu u toku saslušanja optuženog (kao fizičke osobe) i zastupnika optužene pravne osobe, kao i pri iznošenju završnih riječi. U tom smislu, na glavnom pretresu se prvo saslušava optuženi, a nakon toga zastupnik pravne osobe. Po završenom dokaznom postupku, kao i završnoj riječi tužioca i oštećenog, sudija, odnosno predsjednik vijeća daje riječ braniocu, zatim zastupniku pravne osobe, te braniocu optuženog i na kraju samom optuženom.

5. Zaključna razmatranja

Uzimajući u obzir krivično zakonodavstvo, te druge propise koji nisu bili *stricto sensu* krivičnogopravnog karaktera, u Federaciji Bosne i Hercegovine je sve do 2006. godine bio prihvaćen tripartitni sistem odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela (pravne osobe su mogle odgovarati ne samo za krivična djela i prekršaje, već i za privredne prestupe); u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj od 2003. na snazi je dvopartitni sistem (pravne osobe odgovaraju za krivična djela i prekršaje). Danas, u Bosni i Hercegovini, odgovornost pravne osobe za nezakonite radnje uređuje se u svjetlu dvopartitnog sistema: pravna osoba može biti odgovorna za krivično djelo, a prihvaćena je i kao subjekt prekršajne odgovornosti.

Na regulisanje odgovornosti pravne osobe za krivično djelo su i u Bosni i Hercegovini uticali međunarodni dokumenti, tako da je uz kriminalnopolitičke razloge uzeto u obzir i ispunjavanje obaveza koje su proizašle iz međunarodnih dokumenata. Proces prilagođavanja pravnih normi koje se primarno odnose na odgovornost fizičke osobe i efikasnije provođenje krivičnih postupaka, nije ni jednostavan ni kratkoročan zadatak. S jedne strane, postavlja se zahtjev za očuvanjem osnovnih krivičnogopravnih postulata, dok se istovremeno teži ka rješavanju složenih pravnih pitanja o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela. Zato smo na prethodnim stranicama predstavili karakteristična zakonska rješenja o odgovornosti pravnih osoba za krivična djela i ukazali na specifičnosti materijalnopravnih i procesnopravnih propisa o ovom složenom institutu u Bosni i Hercegovini. Možemo ponoviti da su zakonodavci na sva

24 Filipović, Lj., Ikanović, V., op. cit., str. 31.

četiri nivoa vlasti ponudili pravne norme koje u bitnom ne odstupaju od rješenja u uporednom pravu i koje su harmonizirane s pravnim standardima sadržanim u brojnim međunarodnim dokumentima.

Konačno, ali ne i na zadnjem mjestu, prethodna izlaganja su pokazala aktuelnost pitanja koja je prof. Đorđević u svom radu istaknuo prije više od pedeset godina: teorijska opravdanost usvajanja „drukčijeg vida krivične odgovornosti u odnosu na krivičnu odgovornost fizičkog lica” i „osobenosti ovog vida krivične odgovornosti”.

6. Korištena literatura

- Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z. (2005), Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Vijeće Evrope i Evropska komisija.
- Đorđević, Đ. M. (1968), Krivična odgovornost pravnih lica za privredne prestupe. Beograd. Univerzitet u Beogradu.
- Filipović, Lj., Ikanović, V. (2012), Krivični postupak protiv pravnih osoba, Sarajevo, Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine.
- Ikanović, V. (2012), Krivična odgovornost pravnih lica. Banja Luka, Grafid.
- Marković, I. (2008), Odgovornost pravnih lica u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, Pravna riječ, V(15), str. 435-459.
- Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomerađić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M. (2005), Komentari zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Vijeće Evrope i Evropska komisija.

Dr. sc. Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ

*DISAPPLICATION OF THE PRINCIPLE OF SOCIETAS
DELINQUERE NON POTEST – AN OVERVIEW FOCUSED
ON BOSNIA AND HERZEGOVINA*

The paper examines the deviations from the principle of societas delinquere non potest in criminal legislation of Bosnia and Herzegovina. The presentations connect the earlier legal regulations on the liability of legal persons for punishable actions and legislative solutions which are in force today and which relate to the liability of legal persons for criminal offences. Special attention is paid to characteristic solutions on the liability of legal persons for criminal offences contained in criminal codes, and provisions of criminal procedure code relating to procedure against a legal person. The concluding remarks underline the topicality and complexity of the debate on the liability of legal persons for criminal offences.

Keywords: *liability of legal persons for criminal offences, Bosnia and Herzegovina.*

